

μετὰ τοῦ Αὐρεόλου¹ ὑπερεμάχησαν τῆς ὀνοματοκρατικῆς θεωρίας, ἵς κύριος ἀνακαινιστής κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον ἐγένετο ὄμολογουμένως ὁ "Οκκαμος"².

§ 2. Γουλιέλμος "Οκκαμος".

1. **Bios καὶ συγγραφή.** Ο Γουλιέλμος³ ἐγεννήθη ὅλιγον πρὸ τοῦ 1300 ἐν τῷ χωρίῳ Occam (Ockham) τῆς Ἀγγλικῆς κομιτείας Surrey, δοθεὶς καὶ τὸ δνομα ἔλαβεν. Ἐξεπαιδεύθη δὲ ἐν Ὀξφορίᾳ, ἐνθα καὶ ἐδιδάξεν. Ἐν τῇ τότε ἐπισυμβάσῃ ξριδι μεταξὺ Βονιφατίου τοῦ γον καὶ Φιλίππου τοῦ ὥραίου ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ ὑπερεμάχησεν αὐτοῦ κατὰ τοῦ πάπα. Οὐχ ἡττον σιφοδρός ἐπῆλθε κατὰ τοῦ διαδόχου τοῦ εἰρημένου πάπα, Ἰωάννου τοῦ 22^{ου}, διὸ ἐχαρακτήρισεν ὡς αἰρετικόν. Ὅτε δὲ ἐμελλε νὰ δικασθῇ ἐν Ἀβινιῶνι διά τινας διδασκαλίας, κατέφυγεν ἐκεῖθεν μετά τιγων φίλων εἰς Πίζαν πρὸς τὸν Λουδοβίκον τῆς Βαναρίας καὶ ἐβοήθησεν αὐτῷ κατὰ τοῦ πάπα. Τὴν πρὸς τὸν ἡγεμόνα τοῦτον σχέσιν τοῦ Οκκάμου ἐμφαίνεται ἡ ἀπόφανσις αὐτοῦ «Τu me defendas gladio, ego te defendam calamo». Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος ἐπεχείρησε νὰ διαλλαγῇ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀλλ ἀγνωστον διὸ ἐπέτυχεν. Ἐτελεύτησε δὲ ἐν Μονάχῳ (τῷ 1349 ή 1350) καταλιπὼν τὰ ἔξης κυριώτατα ἔργα: ὑπόμνημα εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν γνωμῶν τοῦ Λοιμβαρδοῦ⁴ καὶ συντομώ-

λιστα ὁ *Herneus Natalis*, δ *Petrus de Palude*, δ *Ιωάννης ὁ ἐκ Νεαπόλεως* (*Quaestiones disputatae*) καὶ δ *Δουρανδέλλος* (σελ. 736).

¹ Περὶ Δουράνδου ἐπιθεὶ *Denifle*, Chart. Univ. Paris 2, 418 Ἑξ. — *J. Verweyen*, Das Problem der Willensfreiheit in der Scholastik. 1909. — *P. Duhem*, Le système du monde 1916. 4, 103 Ἑξ. — *J. Koch*, Die Jahre 1312—1317 im Leben des Durandus de S. P. Miscellanea Fr. Ehrle 1, 265 Ἑξ. καὶ *Xenia Thomistica* 3, 327 Ἑξ.

² Πλὴν τῶν εἰρημένων δύο ἀνδρῶν προσίκει νὰ μνημονευθῶσιν ὃς συγγενεῖς αὐτοῖς περὶ τὴν διανόησιν δὲ *Ιάκωβος* δ ἐκ *Metz* καὶ *Ἐρρίκος* δ *Ηαρελαγ*, συγγραφεῖς ὑπομνημάτων καὶ ἐν πολλοῖς ἐναντίοι πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θωμᾶ.

³ Ἡ ὑπὸ τοῦ *J. Hofer* γενομένη κριτικὴ ἔρευνα μετέβαλε πολλὰ τῆς τέως κρατούσης βιογραφίας τοῦ φιλοσόφου.

⁴ Ἐξεδόθη ἐν Στρασβούργῳ τῷ 1483.

τερα ὑπομνήματα εἰς τὰ ὑπόλοιπα τοία βιβλία¹, Quodlibeta septem², Centiloquium theologicum³, Expositio aurea super totam artem veterem⁴, Summa totius logicae ad Adamum⁵ Tractatus logicae ἐν τρισὶ μέρεσι⁶, Quaestiones in octo libros physicorum, Summulae in libros physicorum ἢ philosophia naturalis, Quaestiones super physicam⁷. Υπὸ τῶν διπλῶν σφόδρα τιμόμενος ἐπωνομάζετο doctor invincibilis καὶ ὑπὸ τῶν μετέπειτα ὄνοματοχρατικῶν ἐκαλεῖτο τὴν τιμητικὴν προσηγορίαν venerabilis inceptor⁸.

2. Γνωσιολογία. Ο "Οκκαμιος διακρίνει μὲν μετὰ τῶν πραγματοχρατικῶν τὴν κατ' αἰσθησιν καὶ τὴν κατὰ νόησιν γνῶσιν ἀλλ' ἀπο-

¹ Guillelmi de Ockam anglici super quatuor libros sententiarum subtilissimae quaestiones eamdemque decisiones, Lugduni, 1495.

² Ταῦτα ἔξεδόθησαν τῷ 1487 καὶ ὕστερον τῷ 1491.

³ Αποτελεῖ παράρτημα ἐν τῇ μυημονευθείσῃ ἐκδόσει τῶν ὑπομνημάτων.

⁴ Η Expositio εἶναι ὑπόμνημα εἰς τὰ λογικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἔξεδόθη τῷ 1496. Ρητέον δ' ὅτι κατὰ τὸν Prantl. (σ. 329) τὸ ἔργον ἐν τῇ προκειμένῃ μορφῇ δὲν κατάγεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὁκκάμου.

⁵ Η Summa ἔξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Ιαρισίοις τῷ 1488 καὶ ὕστερον ἀλλαχοῦ πολλάκις. Ἐν ταύτῃ διαλαμβάνει περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀποδεξεως.

⁶ Ἐκ τῶν τριῶν φυσικῶν ἔργων τὸ μὲν πρῶτον ἔξεδόθη κατ' ἀρχὰς τῷ 1491 τὸ δὲ δεύτερον τῷ 1494 τὸ δὲ τελευταῖον μέγει εἰσέτι ἀνάκροτον.

⁷ Εἰς τὴν τελευταῖαν τάξιν ἀνήκουσι τὰ ἔξῆς Opus nonaginta dierum (μεταξὺ τοῦ ἔτους 1330 καὶ 1333), Tractatus de dogmatibus Johannis XXII papa (μεταξὺ τοῦ 1333 καὶ 1334), Compendium errorum papa Johannis XXII (μεταξὺ τοῦ 1335 καὶ 1338), Defensorium contra Johannem XXII (μεταξὺ τοῦ 1335 καὶ 1349), Tractatus de potestate imperiali, Octo quaestiones super potestate ac dignitate papali (μεταξὺ τοῦ 1339 καὶ 1342) καὶ τὸ μέγα μὲν ἀλλὰ πιθανῶς μὴ συντελεσθὲν ἔργον τὸ ἐπιγραφόμενον Dialogus inter magistrum et discipulum de imperatorum et pontificum potestate, συνιστάμενον ἐκ τριῶν μερῶν. Τὰ κατὰ τοῦ πάπα καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ συγράμματα τοῦ Ὁκκάμου ἔξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ M. Goldast τῷ 1614 καὶ ἐπ' ἐσχάτων ὑπὸ τοῦ R. Scholz (Unbekannte Kirchenpolitische Streitschriften 2, 392 εξ.).

⁸ Τὰ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ὁκκάμου μανθάνομεν ἐξ ἔργου ἀνωγύμου μαθητοῦ, ὃπερ ἐπιγράφεται «Quaestio de universali secundum viam et doctrinam Guilelmi de Ockam». Τοῦτο εὑρεθὲν ἐν κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ ἔξεδόθη ὑπὸ τοῦ M. Grabmann (Opuscula. et. textus), 1930.

χλίνων ἔκείνων προσνέμει τῷ νῷ διττὴν γνῶσιν, τὴν ἄμεσον (ἐποπτικήν, *intuitivam*) καὶ τὴν ἔμμεσον (δι’ ἀφαιρέσεως γινομένην, *abstractivam*). Κατὰ μὲν τὴν ἄμεσον γνῶσιν ὁ νοῦς νοεῖ τὸ ὃν ὡς ὑπάρχον ἢ ὡς ἔχον τὴν ἐμπειρικὴν αὐτοῦ φύσιν· κατὰ δὲ τὴν ἔμμεσον παρορᾶ τὴν ἐμπειρικὴν φύσιν τοῦ πράγματος καὶ νοεῖ αὐτὸν μόνον ἀορίστως¹. ‘Η γνῶσις λοιπὸν ἀορᾶται ἀπὸ τῆς κατ’ αἰσθησιν ἐποπτείας καὶ προχωρεῖ ἐφεξῆς εἰς τὴν νόησιν καὶ δὴ πρῶτον μὲν εἰς τὴν ἄμεσον εἴται δὲ εἰς τὴν ἔμμεσον². Πάντως δὲ ἡ ἐποπτεία εἶναι ἡ φυσικὴ μορφὴ τῆς γνώσεως³, δι’ ἣς μανθάνομεν τὸ ὃν ὑπάρχῃ τι ἢ μὴ ὑπάρχῃ⁴, καὶ εἶναι θρος ἀπαραίτητος τῆς ἔμμεσου καὶ δι’ ἀφαιρέσεως γινομένης γνώσεως. ‘Ἐντεῦθεν εὑδηλον ὅτι πρῶτον ὑποκείμενον τῆς νοήσεως είναι τὸ καθ’ ἔκαστον, διότε ἡ ἄμεσος γνῶσις προηγεῖται τῆς ἔμμεσου. ‘Αλλ’ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ ἀναγκαίως ἀληθοῦς πρῶτον ὑποκείμενον είναι οὐχὶ τὸ μερικὸν καὶ διοισμένον ἀλλὰ τὸ γενικὸν καὶ ἀόριστον⁵. ‘Ερωτᾶται νῦν πῶς πρέπει νὰ ἔρμηνευθῇ αὐτὴ ἡ γνῶσις. Οἱ πραγματοκρατικοὶ διετείνοντο ὅτι ἡ μὲν αἰσθησις γίνεται διὰ τῶν αἰσθητῶν ἡ δὲ νόησις διὰ τῶν νοητῶν εἰκόνων (*species*). ‘Ο ‘Οκκαμος δ’ ὅμως διαφωνῶν ἀπορρίπτει, ὃς καὶ ὁ Αὐρέολος καὶ ὁ Δουράγδος, τὴν τῶν εἰκόνων θεωρίαν τῶν τε αἰσθητῶν καὶ τῶν νοητῶν. Τὰς μὲν αἰσθητὰς εἰκόνας (*species sensibiles*) ἀπορρίπτει παρατηρῶν ὅτι ἀνευ ἀνάγκης δὲν πρέπει νὰ αὐξάνωμεν τοὺς τῶν ὄντων λόγους (*non est ponenda pluralitas sine necessitate*)· οὔτε ἄμεσοι ἀορᾶται οὔτε ἡ ἐμπειρία συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῶν αἰσθητῶν εἰκόνων. ‘Ἐκ τοῦ ἐναντίου πρὸς ἔρμηνείαν τῆς αἰσθησεως ἀρκοῦσι μόνον δύο τινά, τὸ αἰσθητὸν πρᾶγμα καὶ ἡ αἰσθητικὴ τῆς ψυχῆς δύναμις. Τὰ δὲ νοητὰ εἴδη ἀπορ-

¹ Quodl. I. qu. 13. qd. adt. 5. qu. 16.

² Aut. 1. qu. 13. «Cognitio singularis abstractiva praesupponit intuitivam respectu ejusdem objecti, et non e converso. Aut. 14 Notitia abstractiva praesupponit intuitivam».

³ In Sent. 3. qu. 2. «Nihil potest naturaliter cognosci in se nisi cognoscatur intuitive».

4. 'Η κατ' ἐποπτείαν γνῶσις ἀναφέρεται οὐ μόνον εἰς τὴν ἔσωτερην ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἔσωτερην ἐμπειρίαν περιλαμβάνουσα τὰς ἔσωτερικὰς ἡμῶν καταστάσεις καὶ διαθέσεις. In. Sent. Prol. qu. 1. Quodl. 1. qu. 14. «De cognitione intellectus et volitione formatur propositio contingens, quae evidenter cognoscitur ab intellectu nostro ; puta talis : intellectio est, volitio est».

⁵ In Sent. i. dist. 2. qu. 4.

ρίπτει δεικνύων ότι οἱ δι' οὓς ταῦτα ὑπετέθησαν λόγοι εἶναι ἀνεπαρ-
κεῖς. Αἰτία δηλαδὴ τῆς ὑποθέσεως ἀμέσων νοητῶν εἰκόνων εἶναι τὸ
τὸ σωματικὸν ὃν ὡς τοιοῦτο δὲν δύναται νὰ παράγῃ ἀμέσως γνῶ-
σιν ἐν τῷ ἀὑλῳ νῷ. "Αλλ' ἀρα καὶ ἡ νοητὴ εἰκὼν (species intelligi-
bilis) — ἔρωτᾶς δὲ φιλόσοφος — δὲν εἶναι ἀὑλος; Πῶς λοιπὸν τὸ σω-
ματικὸν ὃν δύναται δι' αὐτοῦ νὰ ποιήσῃ τὴν γνῶσιν; Αἱ δὲ ἔμμεσοι
πάλιν νοηταὶ εἰκόνες διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὑπετέθησαν, διότι δὲ νοῦς ἐν
τῇ δι' ἀφαιρέσεως γνώσει νοεῖ οὐχί τι ὅρισμένον καὶ μερικὸν ἀλλ'
ἀόριστον καὶ γενικόν.³ Άλλα τοῦτο ὅμως εἶναι κατὰ τὸν "Οἰκαμον
οὐχὶ ἡ καθόλου νοητὴ εἰκὼν ἀλλ' ἀπλῶς ἔξις τις (habitus) καὶ διά-
θεσις τοῦ νοῦ πρὸς ἀφαίρεσιν. "Ωστε ἡ τῶν εἰκόνων θεωρία εἶναι
κατὰ πάντα λόγον ἀνυπόστατος καὶ ἀπόβλητος". Μετὰ δὲ τῶν εἰκόνων
συναντιλεῖται κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ κρατοῦσα τότε διάκρισις τοῦ ἐνερ-
γείᾳ καὶ τοῦ δυνάμει νοῦ⁴, ἵτις διάκρισις ἐγένετο πρὸς ἔρμηνείαν
ἐκείνων.

Εἰ καὶ ἀρνεῖται δὲ "Οἰκαμος τὰς εἰκόνας ὡς γνωστικοὺς τύπους,
δε' ὃν θὰ ὄμοιοῦντο γινῶσκον ὑποκείμενον καὶ γινωσκόμενον πρᾶγμα,
ὅμως παραδέχεται ποιάν τιγα δημοιότητα γινώσκοντος καὶ γινωσκομέ-
νου. "Ἐκ τῶν πολλῶν δηλαδὴ ἐπὶ μέρους ὅντων σχηματίζεται ἐν τῇ
ψυχῇ δι' ἀφαιρέσεως ἔννοια (intentio, conceptus) τὰ κοινὰ πάντων
ἐκείνων γνωρίσματα περιέχουσα". Λότι δὴ χρησιμεύει ὡς σημεῖον
δηλωτικὸν τῶν ἐπὶ μέρους ὅντων, ἐξ ὃν προήλθεν⁵, ἵκανὸν νὰ ἐκπρο-
σωπῇ («supponere») ἕκαστον αὐτῶν⁶. Εἶναι λοιπὸν ἡ ἔννοια σημεῖον
(signum), δρος (terminus) καὶ δὴ σημεῖον φυσικόν⁷. "Ως σημεῖον

¹ In Sent. 2. qu. 15, O. 8c.

² Aὐτ. 2. qu. 95.

³ Summa tot. log. 1, 12. «Intentio animae vocatur quoddam ens
in anima natum significare aliquid... illud autem existens in anima...
aliquando vocatur intentio animae, aliquando conceptus animae, ali-
quando passio animae».

⁴ Summ. tot. log. 1, 12. "Ως δὲ καπνὸς εἶναι σημεῖον τοῦ πυρός, ὡς δὲ
στεγαγμὸς εἶναι σημεῖον τῆς λύπης καὶ δὲ γέλως τῆς χαρᾶς, οὗτοι καὶ ἡ ἔννοια
εἶναι σημεῖον πολλῶν ὅντων. Λότ. 1, 14.

⁵ Summa tot. log. 1, 1. 14. 15. Expos. aurea Praedic. de genere.
«Et ideo genus non est commune pluribus per identitatem in eis, sed
per quandam communitatem signi, quo modo idem signum est com-
mune ad plura signata».

⁶ Διακρίνονται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τοιττὰ σημεῖα, τοεὶς δροι, τουτέστι

φυσικὸν τοῦ νοουμένου εἶναι ἡ ἔννοια οὐδὲν ἄλλο ἢ αὐτὴ ἡ νοητικὴ ἐνέργεια¹. Γούτου οὕτως ἔχοντος τὸ πρῶτον καὶ ἀμεσον τῆς γνώσεως ὑποκείμενον δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἀλλὰ τὸ ἐν ἡμῖν σημεῖον αὐτοῦ, διὰ δὲ τοῦ σημείου γινώσκομεν τὸ σημαινόμενον ὅν². Ἀλλὰ πῶς ποτε γίνεται ἡ γνῶσις αὐτοῦ τοῦ πράγματος διὰ τῆς ἔννοίας; Γίνεται διὰ τούτου—ἀποκρίνεται ὁ Ὁκκαμος—ὅτι ἡ ἔννοια οὖσα τὸ σημεῖον τοῦ πράγματος λαμβάνεται ἀντ' αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ὅπερ ἐκπροσωπεῖ³. Ἡ ἔννοια δηλαδὴ θεωρεῖται καὶ ἐξετάζεται κατὰ δύο τρόπους⁴ ἢ σκοπεῖται καθ' ἔαυτήν, τ. ἐ. νοεῖται οἷα εἶναι ἐν τῇ ψυχῇ, ὡς καθαρὰ ἔννοια, ἢ ἐκπροσωπεῖ τὸ πρᾶγμα καὶ θεωρεῖται ὡς σημεῖον αὐτοῦ· κατ' ἐκεῖνον μὲν τὸν τρόπον ἡ ἔννοια λαμβάνεται καθ' ἔαυτὴν κατὰ δὲ τοῦτον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ πρᾶγμα. Ὅθεν προέρχεται ἡ διάκρισις τῆς ἐπιστήμης εἰς λογικὴν (rationalis scientia) καὶ εἰς πραγματικὴν (realis scientia). Ἡ τε λογικὴ καὶ ἡ πραγματικὴ ἐπιστήμη ἔχουσιν ὑποκείμενον τὰς ἔννοίας ὡς σημεῖα πλὴν ὅτι ἐκείνη μὲν θεωρεῖ ταῦτα καθ' ἔαυτὰ αὐτῇ δὲ λαμβάνει ὡς ἀντιπροσώπους τῶν πραγμάτων⁵. Ὡσαύτως προκύπτει καὶ ἡ διάκρισις πρώτης καὶ δευτέρας ἔννοίας (intentio prima et secunda) πρώτη ἔννοια εἶναι ἡ ἀναφερομένη εἰς πρᾶγμα καὶ ἐπομένως δυναμένη νὰ ἐκπροσωπῇ αὐτὸ ὡς σημεῖον, οἷον ἀνθρώπος, ζῷον· δευτέρα δὲ ἔννοια λέγεται ἡ ἀναφερομένη οὐχὶ εἰς πρᾶγμα ἀλλὰ μόνον εἰς ἄλλην (πρώτην) ἔννοιαν, οἷον γένος, εἶδος, ἀ̄τομον κ.τ.τ.⁶.

terminus conceptus, prolatus, scriptus. Ὁ terminus conceptus εἶναι τὸ τῆς ψυχῆς νόημα, ὅπερ εἶναι ὡς σημεῖον τοῦ νοουμένου πράγματος· ὁ terminus prolatus εἶναι τὸ ὄνομα, δι' οὗ τὸ νοητὸν ἐκφράζεται· τέλος ὁ terminus scriptus εἶναι τὸ γραπτὸν σημεῖον τοῦ termini prolati. Διαφέρουσι δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν terminus conceptus εἶναι φυσικὸν σημεῖον τοῦ γινώσκομένου πράγματος καὶ διὰ τοῦτο ἀμετάβλητον, οἱ δ' ἄλλοι δύο οὗτοι εἶναι κατὰ συνθήκην τεθειμένοι (secundum institutionem voluntariam) καὶ διὰ τοῦτο μεταβλητοί. Τὰ δύναματα εἶναι σημεῖα τῶν νοημάτων, τ. ἐ. σημεῖα τῶν σημείων καὶ ἐμμέσως τῶν πραγμάτων. Πβλ. Summa tot. log. Prooem. Αὐτ. I, 14. Expositio ἐνθ. ἀνωτ. In Sent. I, dist. 2, qu. 4.

¹ Summa tot. log. I, 12.

² Ἐνῷ κατὰ τὸν Θωμᾶν ἡ ἔννοια εἶναι τὸ μέσον τῆς γνώσεως, κατὰ τὸν Ὁκκαμον, ὡς καὶ κατὰ τὸν Αὐρέολον, εἶναι τὸ ἀμεσον ὑποκείμενον αὐτῆς.

³ Ἐνθ. ἀνωτ. I, 1 «Signum accipitur pro illo, quod aliquid facit in cognitionem venire, et natum est, pro ullo supponere».

⁴ In Sent. I, dist. 2, qu. 4.

⁵ Summa tot. log. 12.

Ἐκ τῶν ἡδη εἰρημένων γίνεται συμφωνής ή περὶ τῶν καθόλου θεωρία τοῦ φιλοσόφου.

3. *Ἡ τῶν καθόλου θεωρία.* Ἐλέγχων δὲ Ὁκκαμος τὴν τῶν πραγματοκρατικῶν θεωρίαν παρατηρεῖ ὅτι αὕτη εἶναι πάντῃ σφαλερὰ καὶ ἀτοπος. Ἐὰν τὸ καθόλου ὑπῆρχεν ἔκτὸς τοῦ νοῦ καθ' ἐαυτὸν καὶ πραγματικόν, θὰ ἦτο ἀναγκαῖως κατ' ἀριθμὸν ἐν καὶ κατ' ὀκολουθίαν καθέκαστον· διότι οὔτω θὰ ὑπῆρχε τὸ καθόλου καθ' ἐαυτὸν ὡς οὐσία πᾶσα δὲ οὐσία ὡς τοιαύτη εἶγαί τι μερικόν. Ἀλλὰ τὸ μερικὸν δὲγ δύναται γὰρ εἶναι συγχρόνως ἐν πολλοῖς, ὡς ὑπολαμβάνουσιν οἱ πραγματοκρατικοί· Ἐπειτα δὲ τὸ καθόλου ὡς οὐσία καθ' ἐαυτὴν ὑπάρχουσα θὰ ἥδυνατο νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἀνευ τῶν ἐπὶ μέρους ὅντων, ὅπερ ἀτοπον¹. Διὰ τούτων καὶ ἄλλων τοιούτων ἐπιχειρημάτων² πειρᾶται νὰ δεῖξῃ δὲ φιλόσοφος ὅτι ή περὶ τοῦ καθόλου ὡς ἀληθοῦς καὶ πραγματικοῦ θεωρία εἶναι ἀνυπόστατος³. Τὸ καθόλου εἶναι, λέγει, ψιλὸν τοῦ νοῦ ἐπιγέννημα, ἐνῷ ἀληθῆ ὑπαρξεῖν ἔχει μόνον τὸ καθ' ἐκαστον⁴. Δύναται δηλαδὴ δ νοῦς νὰ νοῇ ὅν τι ὡς τὸ ἀτομικὸν ὅν καὶ τότε ἔχει ἄμεσον (ἐποπτικὴν) γνῶσιν αὐτοῦ. Δύναται δὲ ὅμως νὰ παρίδῃ τοὺς ἀτομικοὺς διορισμοὺς τοῦ ὅντος καὶ τότε νοεῖ ἀορίστως μὴ διακρίνων αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀτόμων· τοῦτο δὴ τὸ ἀόριστον νόημα τὸ ἐκ τῆς ἐμμέσου γνώσεως (διὸ ἀφαιρέσεως) προερχόμενον εἶναι τὸ καθόλου. Ωστε τὸ καθόλου ἀνάγεται εἰς τὴν ἀφαιρεσιν τοῦ νοῦ καὶ ἔχει σημασίαν μόνον πρὸς τὴν ὑποκειμενικὴν ταύτην ἀφαιρεσιν· ἔκτὸς τοῦ νοῦ δὲν ὑπάρχει⁵. Σημειωτέον δὲ τὸ καθόλου εἶναι μὲν ἐπιγέννημα

¹ Ἔνθ. ἀνωτ. 1, 15.

² Οὐχ ἥττον ἔξαίρεται δὲ τῆς οἰκονομίας νόμος, καθ' ὅν, ὡς πρόσθεν ἔρρημη, δὲν πρέπει ἀνευ ἀνάγκης νὰ αὐξάνωμεν τοὺς λόγους τῶν ὅντων. In Sent. 1. dist. 27. qu. 2 «pumquam ponenda est pluralitas sine necessitate». Summa tot. log. 1, 12 «rustra fit per plura, quod potest fieri per pauciora». ³Αρκοῦσι τὰ καθ' ἐκαστον καὶ οὐδεμία ἀνάγκη παραδοχῆς τῶν καθόλου.

⁴ Ἐκ τοῦ δὲ τὸ γινώσκομεν διὰ καθολικῶν (γενικῶν) ἐννοιῶν δὲγ συνάγεται ὅτι τὸ καθόλου καθ' ἐαυτὸν ἔχει πραγματικὴν ὑπαρξεῖν. In Sent. 1. dist. 2. qu. 4, ἐνθα πλὴν ἄλλων λέγεται «propter scientiam realem non opportet ponere tales res universales distinctas realiter a rebus singularibus».

⁵ In Sent. 1. dist. 2. qu. 7. «Illud, quod primo et immediate denominatur universale, est tantum ens in anima, et sic non est in re». Expos. aur. Prooem. «Universalia non sunt nisi quaedam intentiones vel conceptus formati per intellectum».

⁶ Expos. aur. Praedicab. Prooem. «Nullum universale est extra

τοῦ νοῦ ἀλλ' οὐχὶ πάλιν αὐθαίρετον καὶ κενὸν πλάσμα αὐτοῦ (rūgum figmentum intellectus), πρὸς δὲ δὲν ἀντιστοιχεῖ τι ἔκτὸς ὑπάρχον πραγματικόν· δὲν εἶναι πλάσμα ὡς τις χίμαιρα. Διότι εἶναι ἀπείκασμα πραγματικοῦ, οὐχὶ γενικοῦ τινος ὄντος ἀλλὰ πολλῶν μερικῶν ἔκτὸς ὑπαρχόντων, ὃν ἐμφαίνει τὰς διμοιότητας καὶ διὰ τοῦτο δύναται νὰ ἐκπροσωπῇ ἔκαστον αὐτῶν¹. Ἐντεῦθεν ἀποβαίνει εὐνόητος δὲ τρόπος, καθ' ὃν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸ καθόλου ἐν τε τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὰ ὄντα καὶ καθ' ἕαυτό. Τὸ καθόλου δηλονότι εἶναι ἔννοια ἐπιτηδεία ὅπως χρησιμεύῃ ὡς σημεῖον πολλῶν ὄντων, ή ἄλλως εἰπεῖν, ὅπως ἐκπροσωπῇ πλῆθος ὄντων². Καθ' ἕαυτὸ δὲ πάλιν θεωρούμενον τὸ καθόλου, τουτέστιν ὡς νόημα, εἶναι, καθὰ πᾶσα παράστασις, μερικὸν καὶ μόνον κατὰ τοσοῦτο εἶναι γενικόν, καθ' ὃσον δύναται ὡς σημεῖον νὰ ἐκπροσωπῇ πολλὰ ὄντα³. Οὕτω γίνεται καὶ ὅλο τι φανερόν, διτὶ ή διάκρισις εἰς γένη καὶ εἴδη δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἀλλ' εἶναι καὶ αὐτὴ τοῦ νοῦ ἐπινόημα⁴. Ἡ ἔννοια λαμβάνεται ὡς σημεῖον καὶ ἐκπροσωπεῖ ή πλείονα ή ἐλάττονα ἄτομα· ἐν μὲν

animam existens realiter in substantiis individuis nec est de substantia vel esse earum». In Sent. 1. dist. 2. qu. 8.

¹ Τὸ καθόλου ὑπάρχει μὲν ἐν τῇ ψυχῇ ἀλλ' ἀμα ἔχει καὶ ἀντικειμενικὴν ὑπαρξίαν καὶ δὴ ὑπόρχει καθ' ὃσον νοεῖται. In Sent. 1. dist. 2. qu. 8. «Universalia tantum habent esse objectivum ita quod eorum esse est eorum cognosci» (πβλ. τὴν ἀπόφανσιν τοῦ Berkeley «esse est percipi». Ἐνθ. ἀνωτ. «Universale non est aliquid reale habens esse subjectivum nec in anima nec extra animam sed tantum habet esse objectivum in anima et est quoddam fictum habens esse tale in esse objectivo, quale habet rē extra in esse subjectivo» πβλ. καὶ Summa tot. log. 1, 14, 15.

² Summa tot. log. 1, 14 «Quodlibet universale natum est esse signum plurium et natum est praedicari de pluribus». «Υπομνήσεως χάριν παρατηροῦμεν καὶ αὗθις δι τὸ περὶ οὐδὲν λόγος σημεῖον δὲν εἶναι, δηλας ή λέξις, αὐθαίρετον ἀλλ' ἐν τῷ νῷ φυσικὸν σημεῖον πολλῶν.

³ Ἐνθ. ἀνωτ. «Dicendum est igitur, quod quodlibet universale est una res singularis, et ideo non est universale, nisi per significationem, quia est signum plurium».

⁴ Ρητέον διτὶ ή διάκρισις εἰς γένη καὶ εἴδη δὲν περιορίζεται ἐν μόναις ταις ἔννοιαις ἀλλ' ἔκτείνεται καὶ εἰς τὰ ἀντίστοιχα ὄνόματα. Summa tot. log. 1, 14. In Sent. 1. dist. 2. qu. 8. Expos. aur. Praedic. Prooem. «ipsae voces correspondentes possunt aliquomodo genera vel species appellari pro tanto, qui omne illud, quod significatur per intentionem vel conceptum in anima, significatur per vocem et e converso».

ἔκείνη τῇ περιπτώσει εἶναι ἔννοια γένους ἐν δὲ ταύτῃ εἴδους¹. Ἐάν
όπότε τὸ καθόλου δὲν ἔχει καθ³ ἔαυτὸν πραγματικὴν ὑπαρξίαν, ἔπειται
ὅτι τὰ ὅντα εἶναι ἀτομικὰ καὶ περὶ ἀρχῆς τῆς ἀτομικότητος οὐδεὶς
δύναται νὰ γίνῃ λόγος².

Αὗται εἶναι αἱ κύριαι ἀρχαὶ τῆς ὄνοματοκρατικῆς θεωρίας τοῦ
Οκκάμου. Ἀρνούμενος δὲ φιλόσοφος τὴν πραγματικὴν ὑπαρξίαν τῶν
καθόλου καὶ παραδεχόμενος τὰς ἔννοιας ὡς σημεῖα, δι³ ὃν γινώσκον-
ται τὰ πράγματα, ἥγετο κατ³ ἀκολουθίαν εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ ἔτεινεν
εἰς τὴν σκέψιν καὶ ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ ὃν αἱ ἔννοιαι ἀντιστοιχῶσι
πρὸς τὰ πράγματα³. Καὶ δὲν συνήγαγε μὲν δὲ "Οκκαμος αὐτὸς τὰ πο-
ρίσματα τῶν ἔαυτοῦ ἀρχῶν ἀλλ' ἀκόλουθος εἰς τὴν περὶ γνώσεως θε-
ωρίαν ἐκφράζει δυσπιστίαν τινὰ εἰς τὴν φυσικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ
δύναμιν. Τὴν σκεπτικὴν τάσιν ἐνορῶμεν κατ³ ἔξοχην ἐν τῇ θεολογίᾳ.

4. Θεολογία. Τὸν θεὸν γινώσκομεν οὐχὶ ἀμέσως καὶ καθ³ ἔαυτὸν
ἀλλ' ἐμμέσως, διὰ τῶν δημιουργημάτων, διότι ἡ θεία οὐσία δὲν προσ-
πίπτει εἰς τὴν ἥμετέραν ἐποπτείαν. Γινώσκομεν δὲ οὕτω μόνον τὸν
θεόν, ὅτι ἀφαιροῦντες προσνέμομεν αὐτῷ γνωρίσματά τινα τῶν δημι-
ουργημάτων, οἷον τὸ τοῦ ὅντος, τῆς ἀγαθότητος, τῆς δυνάμεως κ.τ.τ.⁴.
Ἡ διὰ τοῦ φυσικοῦ ἥμῶν νοῦ γνῶσις τοῦ θεοῦ εἶναι ἄγαν περιωρι-
σμένη καὶ ἐπάναγκες νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν πίστιν. Αἱ δὲ πρὸς ἀπό-
δειξιν τῆς ὑπάρξεως θεοῦ προσαγόμεναι ἀποδεῖξεις δὲν εἶναι ἀκριβεῖς
καὶ ἐπαρκεῖς ἀλλὰ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὸ πολὺ ὡς πιθαναί.
Οὐδαμῶς εἶναι, λέγει, δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι δὲν θεός εἶναι πρώτη
ποιητικὴ πάντων αἰτία καὶ ὅτι ἀμέσως πάντα ἐποίησε. Διότι δὲν ἀπο-
δειχνύεται ἀποχρώντως ὅτι δὲν ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι τινὲς αἰτίαι

¹ Αὐτ. 1, 20. 21 «Genus non est aliqua res extra animam existens de essentia illarum, de quibus praedicatur. Sed est quaedam intentio animae praedicabilis de multis, non quidem pro se, sed pro rebus, quas significat... Species est communis ad pauciora quam genus, ita quod genus est signum plurium et species paucorum».

² «Ἡ αἰτία τοῦ ὅντος εἶναι ὅμα καὶ ἡ αἰτία τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ὑπάρ-
ξεως ἔκαστον εἶγαι οἶκοθεν καὶ δι³ ἔαυτοῦ ἀτομικόν. In. Sent. 1. dist. 2.
qu. 6 «Quaelibet res singularis se ipsa est singularis».

³ Αἱ ἔννοιαι εἶναι μόνον σημεῖα τῶν πραγμάτων καὶ φύσει συνάπτονται πρὸς ταῦτα ἀλλὰ δὲν εἶναι κατ³ ἀνάγκην ὅμοια αὐτοῖς, διότις ὁ καπνὸς εἶναι φυσικὸν σημεῖον τοῦ πυρός ἢ ὁ στεναγμὸς φυσικὸν σημεῖον τῆς λύπης χωρὶς νὰ εἶναι ὁ καπνὸς ὅμοιος τῷ πυρὶ ἢ ὁ στεναγμὸς τῇ λύπῃ.

⁴ In. sent. 1, dist. 3, qu. 2.

πολλὰ ποιήσασαι, δπότε δὴ δὲν θὰ ἡτο ἀνάγκη μιᾶς πρώτης αἰτίας.
 Ἐνδέχεται τὰ γεννητὰ καὶ φυσικὰ νὰ παρήχθησαν ἐκ τῶν οὐρανίων
 σωμάτων καὶ τῶν φυσικῶν αἰτίων χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἄλλη τις αἰτία.
 Ἐὰν δὲ πάλιν ἀποδεικνύετο ὅτι ὁ θεὸς μόνος ἐποίησε πάντα, θὰ ἡτο
 περιττὸν νὰ ὑποτεθῶσιν ἄλλαι δεύτεραι αἰτίαι. Συντόμως εἰπεῖν ἐκ
 τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου δὲν δύναται νὰ συναχθῇ ἀσφαλῶς ἢ ὑπαρ-
 ξεις τοῦ θεοῦ· ἐνδέχεται δὲ κόσμος νὰ ὑπάρχῃ διὸ ἔαυτοῦ καὶ νὰ κινη-
 ται διὸ ἔαυτοῦ¹. Ὁπως δὲ ἢ ὑπαρξίες τοῦ θεοῦ οὕτω καὶ ἡ ἐνότης καὶ
 τὸ ἀπειρον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ δὲν δύνανται ἀσφαλῶς νὰ ἀποδειχθῶ-
 σιν. Ἡ τοῦ θεοῦ ἐνότης δὲν ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ κόσμου· διότι ἐνδέ-
 χεται μὲν νὰ ὑπάρχῃ εἰς κόσμος ἄλλο ἵσως ὑπάρχουσι πολλὰ ἐν συμ-
 φωνίᾳ ἐνεργοῦντα κινητικὰ αἴτια αὐτοῦ, ἐνδέχεται δὲ πάλιν νὰ ὑπάρ-
 χωσι πολλοὶ κόσμοι καὶ πολλὰ κινητικὰ αἴτια αὐτῶν· ἐν ἀμφοτέραις
 ταῖς περιπτώσεσιν εἶναι πολλοὶ θεοί². Οὐδὲ ἡ ἀπειρος τοῦ θεοῦ δύ-
 ναμις εἶναι ἀποδεικτή· διότι ἔκαστον ἀποτέλεσμα τῆς θείας αἰτίας
 εἶναι πεπερασμένον καὶ κατὸ ἀκολουθίαν τοῦτο τε καὶ πάντα ὅμοι δὲν
 μαρτυροῦσι τὸ ἀπειρον τῆς αἰτίας³. Πᾶσαι λοιπὸν αὗται αἱ ἀλήθειαι
 δὲν δύνανται διὰ τοῦ νοῦ ἀσφαλῶς νὰ ἀποδειχθῶσι⁴ καὶ ἐσμὲν ἡναγ-
 κασμένοι νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν πίστιν⁵.

Ἄκολούθως ταῖς ὑποτεθείσαις θεωρίαις ἀναπτύσσεται ἡ τῶν
 θείων τελειοτήτων πρός τε ἄλλήλας καὶ πρός τὴν θείαν οὖσίαν σχέ-
 σις. Ἀρνεῖται δηλαδὴ ὁ φιλόσοφος πᾶσαν πραγματικὴν καὶ τυπικὴν
 διαφορὰν μεταξὺ τῶν θείων τελειοτήτων καὶ ἐκδέχεται αὐτὴν ὡς λογι-
 κὴν διάκρισιν (*distinctio rationis*), ἥτις δὲν προέρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς
 θείας οὖσίας ἄλλο αἰτίαν ἔχει τὴν ἡμετέραν νόησιν. Πᾶσαι, λέγει, αἱ
 κατὰ τοῦ θεοῦ κατηγορούμεναι τελειότητες εἶναι μόνον λογικὰ σημεῖα
 (*conceptus vel signa*), διὸ δὲν νοοῦμεν τὸν θεόν⁶. Ἔπειτε λοιπὸν

¹ Gent. theol. conclus. 1, Quodl. 2, qu. 1.

² Gent. theol. conclus. 2.

³ Quodl. 2, qu. 2 καὶ 3.

⁴ Τὸ αὐτὸ ἴσχυει καὶ περὶ τοῦ ζητήματος, ἂν ὁ κόσμος ὑπάρχῃ ἀΐδιος ἢ
 τούναντίον ἔλαβεν ἀρχήν. Κατὰ μὲν τὸν νοῦν ἀμφότερα εἶναι δυνατά, κατὰ δὲ
 τὴν πίστιν δὲ κόσμος ἔχει ἀρχήν. Quodl. 2, qu. 5.

⁵ Summa tot. log. 3, 1. «Et sic articuli fidei non sunt principia
 demonstrationis vel conclusionis, nec sunt probabiles, quia omnibus
 vel pluribus vel sapientibus apparent falsi, et hoc accipiendo sapientes
 pro sapientibus mundi et praecipue innitentibus rationi naturali».

⁶ Αὐτ. 3, qu. 2. In. sent. 1. dist. 2, qu. 1 καὶ 2.

κυρίως καὶ κατ' ἀκρίβειαν νὰ μὴ λέγωνται τελειότητες ή κατηγορήματα, διότι τελειότης ή κατηγόρημα σημαίνει τι δύν ἐνῷ ἐνταῦθα πρόκειται μόνον περὶ διαφόρων λογικῶν χαρακτηρισμῶν. Διὸ ὅρθως οἱ παλαιοὶ ἐποιοῦντο λόγον οὐχὶ περὶ διαφόρων κατηγορημάτων ἀλλ' ἀπλῶς περὶ διαφόρων ὄνομάτων τοῦ θεοῦ. Κατὰ ταῦτα, ἐὰν ποιώμενα τὴν εἰρημένην διάκοισιν, πρέπει πάντως νὰ ἐνθυμώμεθα διτι αὗτη δὲν ἀνήκει εἰς τὴν θείαν οὖσίαν ἀλλ' εἶναι διάκοισις ἐννοιῶν καὶ ὄνομάτων, διὸ δύν νοοῦμεν ἐκάστοτε τὸν θεόν¹.

Οὐχ ἡττόν διδούλογος ταῖς εἰρημέναις ἀρχαῖς εἶναι καὶ η περὶ ἴδεῶν διδασκαλία. Αἱ ἴδεαι δὲν εἶναι αὐτὴ η θεία οὖσία, ἢν τὰ δύντα μιμοῦνται· διότι η θεία οὖσία ὑπάρχει ἀπόλυτος ἐνότης ἐνῷ τὰ δύντα εἶναι πολλά². Οὐδὲ ὡς εἰκόνες (species), διὸ δύν ὁ θεὸς νοεῖ τὰ δύντα, πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν αἱ ἴδεαι ἀλλὰ θεωρητέαι κατά τινα ἀναλογίαν τῶν ἀνθρωπίνων ἐννοιῶν. Αἱ ἴδεαι δηλαδὴ δὲν ἔχουσιν ἐν τῷ θεῷ καθ' ἕαυτὰς πραγματικὴν ὑπαρξίαν ἀλλ' εἶναι αὐτὴ η δημιουργία, καθ' δύν τρόπον νοεῖται ὑπ' ἐκείνου. Ο θεὸς νοεῖ τὰ δύντα οἷα εἶναι η μᾶλλον οἷα πρέπει νὰ εἶναι, τὸ δὲ περιεχόμενον τοῦ νοήματος τούτου εἶναι τὸ πρότυπον τῶν δημιουργημάτων. Αἱ ἴδεαι ἀρα συμπίπτουσι κατ' οὖσίαν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ θείου νοῦ, ἐφ' ὃσον οὗτος ἀναφέρεται εἰς τὰ ἔκτὸς τοῦ θεοῦ³. "Οσα τὰ ὑπάρχοντα η δυνάμενα νὰ ὑπάρχωσιν δύντα, τοσαῦται εἶναι καὶ ἐν τῷ θεῷ αἱ ἴδεαι. Λοιπὸν μόνον τῶν καθ' ἕκαστα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ θεῷ ἴδεαι, τῶν δὲ καθόλου, ητοι τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν, οὐδεμία ὑπάρχει ἴδεα· εὐλόγως, διότι τὰ καθόλου, ὡς εἴρηται, οὔτε καθ' ἕαυτὰ οὔτε ἐν τῇ ἀνθρωπίῃ ψυχῇ ἔχουσι πραγματικὴν ὑπαρξίαν ἀλλ' εἶναι μόνον ὑποκειμενικὰ σημεῖα πολλῶν δύντων παρέχοντα ἀτελεστέραν τινὰ γνῶσιν⁴. Βεβαίως γινώσκων ὁ θεὸς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν γινώσκει καὶ τὴν ἐνέργειαν, διὸ ησ σχηματίζονται τὰ καθόλου νοήματα, καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ νοήματα· ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἴδεα ἀλλ' ἀπλῆ γνῶσις περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ⁵.

¹ Quodl. 3, qu. 2. In. sent. 1. dist. 2, qu. 1 καὶ 2.

² In. Sent. 1. dist. 35. qu. 5.

³ In. Sent. 1. dist. 35. qu. 5. «Ideae non sunt in Deo subjective et realiter sed tantum sunt in ipso objective, tamquam quaedam cognita ab ipso: quin ipsae ideae sunt ipsaem res a Deo producibiles.

⁴ "Ἐνθ. ἀνωτ. «Ideae sunt singularium, et non sunt specierum, quare ipsa singularia sola sunt extra producibilia, et nulla alia».

⁵ "Ἐνθ. ἀνωτ.

Τὴν αὐτὴν σκεπτικὴν τάσιν ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ.

5. **Ψυχολογία.** "Οτι τῇ ψυχῇ εἶναι ἄῤῥητος καὶ νοερὰ οὖσία, νοητὸν εἶδος τοῦ σώματος, ὅτι εἶναι ἀφθαρτος καὶ ὑπάρχει ὅλη ἐν τῷ δικῷ σώματι καὶ ὅλη ἐν ἑκάστῳ μέρει αὐτοῦ, δὲν μαρτυρεῖται ἀρχούντως οὔτε ὑπὸ τοῦ νοῦ οὔτε ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας". "Ο μὲν νοῦς ὁρμᾶται ἀπὸ λόγων ἀμφιβόλων ή δὲ ἐμπειρία ἐμφαίνει μὲν τὰς ἐν ἡμῖν καταπτάσεις καὶ ἐνέργειας, τὴν νόησιν καὶ τὴν βιούλησιν, ἀλλ' οὖδαμῶς δεικνύει ὅτι αὗται εἶναι ἐνέργειαι ἀλλού οὖσιας. Ἡ πίστις δμως βεβαιοῖ ὅτι τῇ ψυχῇ ἐν ἡμῖν νοητική καὶ βουλητική ἀρχὴ εἶναι ἄῤῥητος οὖσία. Αὕτη δὴ ἔχει πρὸς τὸ σῶμα ὡς τὸ οὖσιῶδες εἶδος αὐτοῦ· διότι ἔκαστον σύνθετον ὃν διακρίνεται τῶν ἀλλων διὰ τοῦ ἑαυτοῦ εἴδους οὐδὲν ἀνθρωπικὸς διακρίνεται ἀπὸ τῶν ζῴων διὰ τῆς λογικῆς ψυχῆς². Πλὴν τῆς λογικῆς ψυχῆς ὑπάρχει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἄλλο εἶδος, διότε ἀνήκει τῷ σώματι ὡς τοιούτῳ καὶ εἶναι διάφορον τῆς εἰρημένης ψυχῆς· τοῦτο εἶναι τὸ εἶδος τοῦ σώματος (*forma corporeitatis*) διατηροῦν καὶ μετὰ θάνατον τὰ τῷ σώματι συμβεβηκότα³. Διάφορος δὲ τῆς λογικῆς ψυχῆς καὶ τῆς *forma corporeitatis* εἶναι η̄ αἰσθητικὴ ψυχὴ (*anima sensitiva*)⁴: διότι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος δὲν δύναται νὰ εἶναι συγχρόνως ἄῤῥητον καὶ ἔνυλον, μὴ ἐκτατὸν καὶ ἐκτατόν. Λοιπὸν τῇ μὲν αἰσθητικὴ ψυχῇ εἶναι ἔνυλος καὶ ἐκτατὴ καὶ ἀχώριστος τοῦ σώματος, τῇ δὲ λογικὴ τούγαντίον ἄῤῥητος καὶ μὴ ἐκτατὴ καὶ χωριστὴ ἀπὸ τοῦ σώματος. Εἰρήσθω δὲ ὅτι τῇ ψυχῇ ἀνθρώπῳ συχνὴ ἀντίθεσις τῶν κατ' αἰσθησιν ἐπιθυμιῶν πρὸς τὸν νοῦν καὶ τὴν βιούλησιν τεκμηριοῖ διαφόρους ἀρχάς. Αἰσθητικὴ ἀρχαὶ καὶ λογικὴ ψυχὴ εἶναι ἀλλήλων διάφοροι⁵.

Αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις οὖδεμίαν πραγματικὴν η̄ τυπικὴν διαφέρουσιν οὔτε πρὸς ἄλλήλας οὔτε πρὸς τὴν οὖσίαν τῆς ψυχῆς. Ἡ

¹ Ποία τις ὑπάρχει τῆς ψυχῆς η̄ ἀρχὴ, διαμένει ἡμῖν ἀγνωστον. *Quodl. 2. qu. 1.*

² *Quodl. 1. qu. 10.* «Intelligendo per animam intellectivam formam immaterialem, incorruptibilem, quae tota est toto et tota in qualibet parte, non potest sciri evidenter per rationem vel experientiam, quod talis forma sit in nobis, nec quod talis anima sit forma corporis».

³ *Avt. 2. qu. 2.*

⁴ *In. Sent. 2. qu. 22.* «In homine praeter animam intellectivam est ponere aliam formam, scilicet sensitivam».

⁵ *Quodl. 2. qu. 10 καὶ 11. In. Sent. 2. qu. 22. aut. 4. qu. 7.*

ψυχὴ δὲν ἐνεργεῖ διὰ δυνάμεων διαφόρων ἑαυτῆς ἀλλ' ἀμέσως δι' ἑαυτῆς. Οὐδὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ὑπολάβωμεν διαφόρους δυνάμεις πρὸς νεύσωμεν διὰ μόνης τῆς οὐσίας αὐτῆς¹. Ἡ ψυχὴ ποιεῖ διαφόρους ἐνεργείας, κατὰ δὲ τὴν διαφορὰν τῶν ἐγεργειῶν λαμβάνει διάφορα ὄνόματα· ταῦτα δὴ τὰ ὄνόματα εἶναι αἱ λεγόμεναι δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Αἱ δυνάμεις λοιπὸν τῆς ψυχῆς εἶναι κυρίως εἰπεῖν ψιλὰ ὄνόματα δηλωτικὰ διαφόρων ἐνεργειῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ψυχῆς². Κατὰ ταῦτα κατὰ τὴν τάξιν δοῦμως ἢ βούλησις προέχει τῆς νοήσεως καὶ ἐνεργεῖ παρακολουθοῦσα τὴν λειτουργίαν αὐτῆς³. Εἰς τὴν βούλησιν ἀνήκει ἡ ἐλευθερία, ἥτις ὅμως δὲν ἀποδεικνύεται διὰ τοῦ νοῦ ἀλλὰ βεβαιοῦται ὑπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας⁴. Ὡσαύτως δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι τὴν βούλησιν οὐδὲν ἀλλο ἀγαθὸν παρὰ τὸν θεὸν θεραπεύει καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι τὸ ὑπέρτατον τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθὸν εἶναι αὐτὸς ὁ θεός. Ἔπισης δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ ἀνθρωπός δεῖται τινος ὑπὲρ φύσιν χάριτος, ἵνα τύχῃ παρὰ τοῦ θεοῦ τῆς ἀἰδίου μακαριότητος⁵.

Ἡ βουλησιοκρατικὴ τάσις τοῦ Ὁκκάμου διαφαίνεται καὶ ἐν τῇ Ἡθικῇ, ἐν ᾧ χωρεῖ περαιτέρῳ τοῦ Δουνσίου Σκάτου. Οὗτος προσένεμεν, ὡς εἴδομεν, εἰς τὰς δύο τούλαχιστον πρώτας τοῦ δεκαλόγου ἐντολὰς ἀπόλυτον κῦρος ἀνάγων αὐτὸς εἰς τὴν ἀναλλοίωτον οὐσίαν τοῦ θεοῦ. Ὁ δὲ Ὁκκαμος παράγει τὰς ἐντολὰς πάσας ἀνεξαιρέτως ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ θεοῦ καὶ στηρίζει τὸν ἡθικὸν νόμον ὅλον ἐπὶ τῆς θείας βουλήσεως. Δὲν ὑπάρχει ἀρα φύσει ἀγαθὸν καὶ κακὸν καθ' ἑαυτὸν ἀλλ' εἶναι ἀγαθὸν καὶ κακὸν ὃ, τι ὁ θεός δρίζει ὡς τοιοῦτο· ἐνδέχεται νὰ δρίσῃ ὁ θεός ἀλλως τό τε ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν⁶. Διὸ οὐδεὶς ἐπιτρέπεται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀπολύτων ἡθικῶν κανόνων, δπότε δύνανται ἔκαστοτε νὰ ἀλλοιῶνται ὑπὸ τῆς θείας βουλήσεως.

6. Ἔπισκοπησις. Ἀνασκοποῦντες τὰ εἰρημένα παρατηροῦμεν ὅτι ὁ φιλόσοφος διέτριψε μὲν περὶ τὴν λογικὴν συνδυάζων τὴν παλαιὰν (ἀριστοτελικὴν) Λογικὴν πρὸς τὴν κατὰ τὸν 13^{ον} αἰῶνα ὑπὸ τοῦ

¹ Frustra fit per plura, quod fieri potest per pauciora.

² In Sent. 2. qu. 24.

³ In Sent. 1. dist. 1. qu. 2.

⁴ Quodl. 1. qu. 16.

⁵ In Sent. 1. dist. 1. qu. 4. dist. 17. qu. 1. Quodl. 1. qu. 1.

⁶ In Sent. 4. dist. 1. qu. 8.

Shyreswood καὶ τοῦ Λαμβέρτου καὶ μάλιστα Πέτρου τοῦ Ἰσπανοῦ μορφωθεῖσαν περὶ ἐννοιῶν θεωρίαν· ἡσχολήθη δὲ μάλιστα περὶ τὴν γνωσιολογίαν καὶ ἀνεκαίνισεν ἴσχυρῶς τὴν ὄνοματοκρατικὴν θεωρίαν¹ ἀποφαινόμενος ὅτι τὰ καθόλου δὲν εἰναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ νοῦ καὶ καθ' ἑαυτὰς ὑπάρχουσαι σύσται ἀλλ' ἐπιγεννήματα τοῦ νοῦ χρησιμεύοντα ὡς σημεῖα (signa) καὶ ὅροι (termini) τῶν ἐπὶ μέρους ὅντων². Ἐκ τῆς σχέσεως τῶν καθόλου ὡς ἐννοιῶν ποδὲς τὰ πράγματα προέρχεται δυσπιστία εἰς τὴν γνωστικὴν δύναμιν καὶ ἀμφιβολία³, ἣν διαβλέπομεν ἐν τῇ θεολογίᾳ καὶ τῇ ψυχολογίᾳ τοῦ φιλοσόφου⁴. Ἄλλὰ δὲν ποέπει νὰ παρασιωπηθῇ ἡ ἀξία τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς ἐποπτείας, τῆς παρατηρήσεως τοῦ τε ἔξωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου. "Οπως ἀν ἔχῃ, δ Ὁκκαμος ἀνέπτυξε τὰς ὄνοματοκρατικὰς ἀρχὰς μεθ' ἵκανῆς ἀκολουθίας καὶ συγερότησεν ἐνιαῖον σύστημα· διὸ ἔσχε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ θεῷμοὺς θιαπώτας".

¹ Τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πέτρου Αὐρεόλου τὴν ἔχουσαν ἀρκούντως χροιάν ὄνοματοκρατικὴν ἐγνώρισε μὲν δ Ὁκκαμος ἀλλὰ κατ' ἐπιπολὴν καὶ μόνον ὅτε εἶχεν ἥδη συμπληρώσει τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν ἑαυτοῦ ὑπομνημάτων, καθά αὐτὸς δηλογεῖ (In Sent. 1. dist. 27. qu. 3). "Οὐεν οὐχὶ ἄλλος ἀλλ' οὗτος χαρακτηρίζεται ὡς ἀνακαινιστὴς τῆς ὄνοματοκρατικῆς θεωρίας καὶ καλεῖται ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τῶν ἔργων του (τῷ 1494 καὶ 1498) *Nominalium princeps*, *Nominalium inceptor*. "Υπὸ τοῦ *Marianus* ὀνομάζεται (περὶ τὸ 1520) *inceptor* *omnium Nominalium*. "Ἐν δὲ τῷ καταλόγῳ τοῦ πανεπιστημίου τῶν Παρισίων, ἐν ᾧ ἀναγράφονται (τῷ 1473) καταπολεμούμενοι οἱ ὄνοματοκρατοί, δ Ὁκκαμος φέρεται πρῶτος (*Bulaeus*, Hist. Univers. P. 5. 708). Ἄλλὰ καὶ ἀν μὴ θεωρηθῆ ὡς ὁ πρῶτος, πάντως εἶναι ὁ κυριώτατας ἀνακαινιστὴς τῆς περὶ ἓς δ λόγος θεωρίας.

² Ὁ "Οκκαμος καὶ ὁ Πέτρος Αὐρεόλος ἀνέλαβον τὴν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μὴ διακοπεῖσαν παράδοσιν τῆς ὄνοματοκρατικῆς θεωρίας καὶ ἀνεξωγόνησαν αὐτήν. Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια ἀπετέλει ἀντίδρασιν κατὰ τῆς συγχρόνου Θωμικῆς καὶ Σκωτικῆς πραγματοκρατίας.

³ Εἰς τὴν σκέψιν καὶ ἀμφιβολίαν, ἥτις μετεδόθη εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Ὁκκάμου, συνετέλεσε—καθά παρατηρεῖ προσφυῶς ὁ C. Michalski — καὶ ἡ μὴ διαλείπουσα ἐπίδρασις τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τῶν Ἀράβων, δν ἡ φιλοσοφία ἐνείχε δαψιλῆ τῆς σκέψεως τὰ σπέρματα.

⁴ Παρὸ τὴν ἀμφιβολίαν ἀπαιτεῖ δ Ὁκκαμος ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς ζητήμασι τοῖς μὴ ἀπτομένοις τῆς θεολογίας ἐλευθερίαν διανοήσεως. "Οὐεν τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου *Robértou Kilwardby* γενομένην (τῷ 1277) ἐν Ὁξενίᾳ καταδίκην γραμματικῶν καὶ λογικῶν καὶ φυσικῶν θεωριῶν ὀνομάζει «sententiam temerariam». (Dialogus 1, 2, 22).

⁵ Περὶ τοῦ Ὁκκάμου ἔπιθ. B. Hauréau, Hist. de la philos. scol. 2²